

RELIGIOSITY OF THE BLIND AND CRISIS IN VALUING

Religijność osób niewidomych a kryzys w wartościowaniu

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1154-4690> E-mail: beata.szabala@mail.umcs.pl

DOI: <https://doi.org/10.62266/PK.1898-3685.2023.33a.07>

Wprowadzenie

Badacze są zgodni co do tego, że religijność jest zjawiskiem złożonym i wielowymiarowym a jej pełna charakterystyka w odniesieniu do konkretnego człowieka powinna uwzględniać nie tylko tradycyjne aspekty (przekonania i praktyki religijne), ale także zachowania, uczucia, doświadczenia odnoszące się do akceptowania, przeżywania i ekspresji religijności¹. Wielowymiarowy model religijności zaproponował S. Huber, który odwołał się do poglądów G. W. Allporta, C. Y. Glocka i R. Starka oraz G. Kelly'ego. G. W. Allport², badając motywacyjne aspekty religijności, wyróżnił dwa typy motywacji religijnej: orientację wewnętrzną, opartą na motywach autonomicznych, specyficznie religijnych, oraz orientację zewnętrzną, opartą na motywach nieautonomicznych, często pozareligijnych. C.Y. Glock i R. Stark³ określili strukturalne wymiary religijności: intelektualny, ideologiczny, praktyk religijnych, doświadczenia religijnego i konsekwencyjny. Natomiast G. Kelly⁴ opracował koncepcję konstruktów osobistych. Konstrukt osobisty można rozumieć jako wewnętrzną reprezentację świata oraz wzorzec interpretacji znaczeń, służący do antycypowania wydarzeń i strukturyzowania przeżyć człowieka. Wykorzystując poglądy wymienionych autorów, S. Huber⁵ dokonał rozróżnienia pomiędzy centralnością religijności a jej treścią. Centralność religijności stanowi miarę funkcji motywacyjnej i wskazuje na pozycję religijności w systemie konstruktów osobistych człowieka. Treść wprowadza perspektywę wielowymiarowości religijności i pozwala na różnicowanie jej elementów strukturalnych takich, jak: zainteresowanie problematyką religijną, przekonania religijne, modlitwa, doświadczenie religijne, kult. Wymiary te odzwierciedlają specyficzne aktywności systemu osobistych konstruktów religijnych. Im częściej system ten jest aktywny w strukturze osobowości człowieka, tym bardziej centralne miejsce w niej zajmuje. Autor wyróżnił trzy poziomy religijności, w zależności od poziomu jej centralności, tj. religijność autonomiczną, heteronomiczną i marginalną. Koncepcja S. Hubera jest bardzo często wykorzystywana w badaniach nad religijnością. Stosowali ją m.in. D. Krok, B. Zarzycka i A. Tychmanowicz, B. Szabała, S. Głaz⁶.

Badacze uznają religijność za jeden z ważniejszych elementów sprzyjających funkcjonowaniu człowieka w życiu osobistym i społecznym. Religijność dojrzała pełni funkcję integrującą i kształtuje tożsamość danej osoby. Jest istotna dla godnego i odpowiedzialnego

¹ B. Zarzycka, A. Tychmanowicz, *Wiara i siła. Religijność w procesach koherencji*, Wyd. UMCS, Lublin 2015, s. 12.

² 1967, za: B. Zarzycka, *Polska adaptacja Skali Centralności Religijności S. Hubera*, [w:] M. Jarosz (red.) *Psychologiczny pomiar religijności*, Wyd. KUL, Lublin 2011, s. 231.

³ 1970, za: S. Głaz, *Osobowość i religijność kobiet w kontekście ich doświadczenia osobistego i społecznego*, Wyd. Akademii Ignatianum, Kraków 2020, s. 35.

⁴ B. Zarzycka, A. Tychmanowicz, *Wiara i siła...*, s. 17-19.

⁵ B. Zarzycka, *Polska adaptacja...*, s. 231.

⁶ D. Krok, *Religijność a jakość życia w perspektywie mediatorów psychospołecznych*, Wyd. UO, Opole 2009, s. 181; B. Zarzycka, A. Tychmanowicz, *Wiara i siła...*, s. 63; B. Szabała, *Religijność osób z niepełnosprawnością wzrokową. Struktura i uwarunkowania*, Wyd. UMCS, Lublin 2017, s. 166; S. Głaz, *Osobowość i religijność kobiet...*, s. 36.

przeżywania własnego życia, niezależnie od tego, jak ono przebiega⁷. Treści religijne, będąc głęboko osadzonymi w całej strukturze osobowości człowieka, sięgają do jego wyobraźni, emocji, myślenia, wartości, oraz uruchamiają sferę motywacji. Poza tym ukierunkowują ku przyszłości i wyznaczonym celom, jako czynnik nadający sens decyzjom i działaniom⁸. Właściwy poziom życia religijnego, zaangażowanie religijne oraz aktywność w sferze religijnej chronią przed dewiacją i zaburzeniami społecznego wymiaru osobowości⁹.

W literaturze przedmiotu dużo uwagi poświęca się powiązaniom zachodzącym pomiędzy religijnością a wartościami. Potwierdzają je prace licznych autorów¹⁰, mniej uwagi natomiast zwraca się na analogiczne analizy w kontekście kryzysu w wartościowaniu¹¹. Zdaniem P. Oleś¹², kryzys wartości, jako przejściowy stan trudności lub zaburzeń w procesie wartościowania, cechuje się napięciem, niepokojem i dezintegracją psychiczną. Symptomami kryzysu w wartościowaniu są: problemy związane z uporządkowaniem indywidualnego systemu wartości w hierarchię; znaczące przewartościowania; brak integracji procesów poznawczych, afektywnych i motywacyjnych w wartościowaniu; trudność w ocenie i dokonywaniu wyborów na podstawie wartości oraz poczucie niemożności realizowania wartości. Trudności w wartościowaniu najczęściej polegają na tym, że indywidualna hierarchia wartości nie jest wystarczająco ukształtowana, a wobec tego jest nieefektywnym zbiorem kryteriów oceny i wyboru. Może także dochodzić do swoistego zagubienia się w świecie wartości. Osoba taka przeżywa poważne trudności w ustaleniu tego, co jest istotne i godne realizacji lub ma poczucie, że subiektywnie ważne wartości nie są przez nią realizowane¹³. Przyczynami kryzysów w wartościowaniu są różnorodne problemy osobiste, niezaspokojone potrzeby, rozczarowania oraz konfrontacja z odmiennymi systemami wartości¹⁴. Istotna rola kryzysów wartości wynika prawdopodobnie stąd, że dotyczą one przekonań zajmujących centralną pozycję w osobowości, odgrywających kluczową rolę w celowych zachowaniach człowieka. Przekonania te stanowią punkt odniesienia dla samooceny i oszacowania kierunków dążeń, leżą u podstaw ustosunkowania się człowieka wobec świata, innych ludzi oraz osobistej przeszłości i przyszłości. W tym kontekście wewnętrzny brak harmonii w zakresie znaczącej struktury osobowościowej, przejawiający się trudnościami w wartościowaniu, może współwystępować z zaburzeniami w funkcjonowaniu człowieka. Kryzysy w wartościowaniu mogą mieć niebezpieczne następstwa, prowadząc do nieumiejętności odnalezienia się w społeczeństwie i tendencji samobójczych¹⁵.

Dostrzeżenie znaczących implikacji religijności i kryzysu w wartościowaniu, a zwłaszcza zachodzących między zmiennymi powiązań¹⁶ stało się bezpośrednią przesłanką do podjęcia badań wśród osób niewidomych, tym bardziej, że w literaturze przedmiotu zarówno problem kryzysów w wartościowaniu osób niewidomych, jak i jego powiązania z religijnością nie czekały się empirycznych weryfikacji.

⁷ S. Głaz, *Osobowość i religijność kobiet...*, s. 33.

⁸ D. Krok, *Religia a funkcjonowanie osobowości człowieka. Studium psychologiczne*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 2005, nr 25, s. 112.

⁹ K. Ostrowska, *Wokół rozwoju osobowości i systemu wartości*, Wyd. CMPPP, Warszawa, s. 50.

¹⁰ J. Śliwak, B. Zarzycka, R. Rak, *Kryzys w wartościowaniu a religijność*, „Czasopismo Psychologiczne” 2011, nr 17(1), s. 76.

¹¹ D. Buksik, *Religijność a kryzys w wartościowaniu*, [w:] *Osobowość i religia*, red. H. Gasiul, E. Wrocławska-Warchała, Wyd. UKSW, Warszawa 2009, s. 452-453; J. Śliwak, B. Zarzycka, R. Rak, *Kryzys w wartościowaniu...*, s. 79-81.

¹² P. Oleś, *Kwestionariusz do Badania Kryzysu w Wartościowaniu. Podręcznik*, Pracownia Testów Psychologicznych, Warszawa 1989, s. 5.

¹³ J. Śliwak, B. Zarzycka, R. Rak, *Kryzys w wartościowaniu...*, s. 75-76.

¹⁴ P. Oleś, *Kwestionariusz do Badania...*, s. 4-5.

¹⁵ D. Buksik, *Religijność a kryzys...*, s. 453.

¹⁶ D. Buksik, *Religijność a kryzys...*, s. 452-453; J. Śliwak, B. Zarzycka, R. Rak, *Kryzys w wartościowaniu...*, s. 79-81.

2. Badania własne (cel pracy, problemy badawcze i hipoteza)

Celem opracowania jest przeanalizowanie charakteru relacji pomiędzy religijnością a kryzysem w wartościowaniu osób niewidomych. Tak sformułowany cel został skonkretyzowany za pomocą następujących problemów badawczych:

1. Jaką religijnością cechują się badani niewidomi?
2. Jaki kryzys w wartościowaniu jest udziałem badanych niewidomych?
3. Czy istnieje, a jeśli tak, to jaki charakter ma zależność pomiędzy religijnością a kryzysem w wartościowaniu badanych niewidomych?

W pracy nie sformułowano hipotez do pierwszego i drugiego problemu badawczego, ponieważ istniejący materiał empiryczny do tego nie upoważnia. Kierując się zawartymi w metodologii zaleceniami sformułowano założenie hipotetyczne do pytania o charakterze zależnościowym. Przyjęto, że istnieje istotna negatywna zależność pomiędzy religijnością a kryzysem w wartościowaniu badanych niewidomych. Hipotezę tę postawiono na podstawie dotychczasowych badań, z których wynika, że wzrost religijności wiąże się ze zmniejszeniem się nasilenia kryzysu w wartościowaniu. Religijność jest czynnikiem chroniącym człowieka przed kryzysem w wartościowaniu, choć nie zapewnia całkowitego uwolnienia się od niego¹⁷. Ponadto z badań wynika, że z przeżywaniami trudności w wartościowaniu znaczący związek wykazuje brak pewności co do istnienia Boga i Jego ingerowania w ludzki świat, brak wiary w podstawowe dogmaty Kościoła i nieuwzględnianie prawa Bożego przy dokonywaniu wyboru sposobu życia, traktowanie Boga jako Tego, który nie nadaje sensu ludzkiemu życiu, nie pomaga egzystować i nie zapewnia bezpieczeństwa¹⁸.

2. Procedura badań

Badaniami objęto osoby niewidome mieszkające na terenie województwa mazowieckiego i lubelskiego. Zastosowano dobór celowy, a jego podstawą stały się następujące kryteria: a) wiek 18 lat i powyżej; b) ostrość wzroku od braku poczucia światła do 0,05; c) utrata wzroku do 5 roku życia; d) wyznawanie religii chrześcijańskiej (włączenie do badań wyznawców innych religii mogłoby dostarczyć sprzecznych wyników). Uzyskany materiał empiryczny poddano analizie za pomocą programu statystycznego STATISTICA 10.

3. Charakterystyka badanych

Badaniami objęto 82 osoby niewidome, wśród których znalazło się 35 kobiet (42,7%) i 47 mężczyzn (57,3%). Wiek badanych mieścił się pomiędzy 18 a 72 rokiem życia, a średnia wieku wynosiła 29,7 lat. Wszyscy zadeklarowali przynależność do kościoła rzymskokatolickiego. Dominującą grupę stanowili kawalerowie/panny (62=75,6%). Znacznie mniej respondentów żyło w związku małżeńskim (16=19,5%) a tylko nieliczni byli w stanie wdowieństwa czy też po rozwodzie (odpowiednio: 3=3,7%; 1=1,2%). Najwięcej badanych posiadało wykształcenie średnie (58=70,7%), przy niższych wskazaniach dla wykształcenia wyższego (15=18,9%) i zawodowego (9=11%). Niemal połowa osób pochodziła z dużych miast (36=43,9%), mniej natomiast mieszkało na wsi (24=29,3%) lub w małym mieście (22=26,8%). Najliczniej reprezentowani byli respondenci całkowicie niewidomi (brak poczucia światła) lub posiadający poczucie światła (w obu przypadkach 37=45,1%). Ostrość wzroku w granicach od 0,05 do 0,02 miało jedynie 8 osób (9,8%). Najczęstszą przyczyną braku zdolności widzenia była retinopatia wcześniacza (32=39%), a w dalszej kolejności zanik nerwu wzrokowego (20=24,4%) i zwyrodnienie siatkówki (12=14,6%). Pozostali badani podawali takie czynniki etiologiczne, jak: jaskra wrodzona, nowotwór – siatkówczak (retinoblastoma), wrodzony brak lub niedorozwój gałek ocznych (w każdym przypadku 4=4,9%), zespół Alströma (2=2,4%),

¹⁷ D. Buksik, *Religijność a kryzys...*, s. 455.

¹⁸ J. Śliwak, B. Zarzycka, R. Rak, *Kryzys w wartościowaniu...*, s. 78.

zespół Lebera, brak tęczówki, zaćma wrodzona, choroba Stargardta (w każdym przypadku 1=1,2%).

4. Metoda badań

W badaniach zastosowano Skalę Centralności Religijności (C-15) S. Hubera w polskiej adaptacji B. Zarzyckiej oraz Kwestionariusz do Badania Kryzysu w Wartościowaniu (KKW) P. Olesia. Skala Centralności Religijności przeznaczona jest do pomiaru religijności młodzieży i dorosłych pod kątem poznawczym i społecznym. Obejmuje pięć wymiarów: zainteresowanie problematyką religijną (Zpr), przekonania religijne (Pr), modlitwa (M), doświadczenie religijne (Do), kult (K), które po zsumowaniu dają wynik ogólny. Polska wersja Skali C-15 posiada satysfakcjonujące właściwości psychometryczne. Wskaźniki rzetelności dla wyniku ogólnego i poszczególnych podskal utrzymują się w granicach 0,82-0,93 (alfa Cronbacha), a wskaźnik stabilności waha się od 0,62 do 0,85 (ρ -Spearmana)¹⁹.

Kwestionariusz do badania Kryzysu w Wartościowaniu jest metodą służącą do badania trudności w procesie wartościowania. Na podstawie wyników hierarchicznej analizy skupień wyodrębniono cztery podskale: trudności uporządkowania systemu w hierarchię (H), poczucie zagubienia wartości (Z), dezintegracja wartościowania (D), poczucie nierealizowania wartości (R). Kwestionariusz pozwala także na pomiar wyniku ogólnego, będącego miarą nasilenia trudności w procesie wartościowania²⁰. Rzetelność podskal mieści się w granicach od 0,73 do 0,76²¹. Dane socjodemograficzne i medyczne zebrano za pomocą metryczki.

5. Wyniki badań własnych

Zebrany materiał empiryczny upoważnia do stwierdzenia, że religijność badanych niewidomych w największym zakresie kształtowana jest przez ich przekonania dotyczące akceptacji treści religijnych i otwartości na różne formy transcendencji. Stosunkowo dużo uwagi przywiązują również do praktyk religijnych o charakterze osobistym (modlitwa) oraz uczestnictwa w rytuałach i wspólnotowych formach kultu. W nieco mniejszym zakresie podejmują rozważania na tematy religijne i ujawniają zainteresowania zagadnieniami wyznawanej wiary. Towarzyszy temu słabsza, w porównaniu z poprzednimi wymiarami, intensywność w kontekście przeżywania religijności jako aktywnej rzeczywistości i elementu ludzkiego doświadczenia (tab. 1).

Tabela 1. Religijność badanych niewidomych – statystyki opisowe

Religijność	M	SD	Me	Min	Max	Q1	Q3
Zainteresowanie problematyką religijną (Zpr)	9,67	2,97	9,00	3,00	15,00	8,00	12,00
Przekonania religijne (Pr)	12,76	2,81	14,00	3,00	15,00	11,00	15,00
Modlitwa (M)	11,30	3,27	12,00	3,00	15,00	9,00	14,00
Doświadczenie religijne (Dr)	9,08	3,38	9,00	3,00	15,00	6,00	12,00
Kult (K)	11,24	3,12	12,00	3,00	15,00	9,00	14,00
Wynik ogólny (Wo)	54,06	13,59	56,50	18,00	75,00	46,00	64,00

* Badania własne

Tabela 2. Religijność badanych niewidomych – rozkład wyników przeliczonych

Religijność	Wyniki niskie		Wyniki przeciętne		Wyniki wysokie	
	N	%	N	%	N	%

¹⁹ B. Zarzycka, *Polska adaptacja...*, s. 241-242.

²⁰ P. Oleś, *Kwestionariusz do Badania...*, s. 8-9.

²¹ *Ibidem*, s. 14.

Zainteresowanie problematyką religijną (Zpr)	12	14,63	49	59,76	21	25,61
Przekonania religijne (Pr)	3	3,66	19	23,17	60	73,17
Modlitwa (M)	8	9,76	27	32,93	47	57,32
Doświadczenie religijne (Dr)	23	28,05	36	43,90	23	28,05
Kult (K)	7	8,54	27	32,93	48	58,54
Wynik ogólny (Wo)	6	7,32	45	54,88	31	37,80

* Badania własne

Szczegółowy rozkład wyników przeliczonych, zgodnie z procedurą opracowaną przez S. Hubera, wskazuje, że ponad połowa badanych niewidomych cechuje się umiarkowaną centralnością, czyli religijnością heteronomiczną. Oznacza to, że religijność tych osób nie jest jedynym czynnikiem oddziałującym na strukturyzację różnorodnych dziedzin życia i zajmuje podporządkowaną pozycję w systemie konstruktów osobistych. Interesujące, że dla około 40% badanych typowe są wyniki wysokie, które wskazują na religijność autonomiczną. Przeżycia i zachowania tych respondentów w największym stopniu są sterowane przez wewnętrzne reprezentacje treści i znaczeń religijnych, wskazując tym samym na nadrzędną pozycję religijności w systemie konstruktów osobistych. Tylko nieliczni badani charakteryzują się niską centralnością, świadcząca o religijności peryferyjnej. Rola religijności w życiu tych osób jest marginalna – religijność nie oddziałuje na ich zachowania i przeżycia, zajmując podrzędną pozycję w systemie konstruktów osobistych. Analiza wyników przeliczonych uzyskanych w zakresie wymiarów treściowych Skali C-15 pozwala wnioskować, że 2/3 badanych posiada silne przekonania dotyczące istnienia rzeczywistości nadprzyrodzonej, mniej ujawnia przekonania o przeciętnym natężeniu (23%) a znacznie mniej o niskim (około 4%).

Ponad połowa respondentów cechuje się wysoką ważnością podejmowania praktyk religijnych o charakterze modlitewnym oraz silnym wspólnotowym zakorzenieniem religijności i uczestnictwem w praktykach religijnych o charakterze sformalizowanym, podczas gdy około 1/3 ujawnia umiarkowane, a trzykrotnie mniej niskie, nasilenie analizowanych praktyk. Jeśli chodzi o intelektualne zajmowanie się treściami religijnymi i poszukiwanie wiadomości o tematyce religijnej, to u ponad połowy badanych stwierdzono umiarkowane zainteresowania w tym obszarze, prawie 26% osób posiada wysokie zainteresowania a blisko 15% niskie. Najmniej wyraźne zróżnicowanie w rozkładzie wyników przeliczonych dotyczy doświadczenia religijnego, czyli przeżywania religijności jako aktywnej rzeczywistości i elementu ludzkiego doświadczenia, gdzie około 44% respondentów odznacza się umiarkowaną intensywnością przeżyć, natomiast wyniki pozostałych wskazują na intensywność wysoką i niską (po 28%) (tab. 2).

Z eksploracji wynika, że największy udział w kształtowaniu kryzysu w wartościowaniu badanych niewidomych ma niemożność określenia wartości naczelnej w systemie lub wystąpienie konfliktu między głównymi wartościami. Ponadto respondenci stosunkowo wyraźnie spostrzegają zbyt małą moc regulacyjną przyjętych wartości, co wywołuje poczucie niespełnienia zadań życiowych, niepokój. W nieco mniejszym zakresie doświadczają rozbieżności między wartościami uznawanymi i odczuwanymi, prowadzącą do przeżywania braku satysfakcji z posiadanego systemu oraz dokonywanych ocen i wyborów, natomiast w najmniejszym odczuwają zagubienie wartości, odchodzenie od nich i utratą ich znaczenia (tab. 3).

Tabela 3. Kryzys w wartościowaniu badanych niewidomych – statystyki opisowe

Kryzys w wartościowaniu	M	SD	Me	Min	Max	Q1	Q3
Trudność uporządkowania systemu wartości w hierarchię (H)	3,44	7,81	7,00	0,00	12,00	1,00	5,00

Poczucie zagubienia wartości (Z)	1,49	3,11	7,80	0,00	9,00	0,00	2,00
Dezintegracja wartości (D)	1,98	2,19	0,00	0,00	10,00	0,00	3,00
Poczucie nierealizowania wartości (R)	2,29	2,51	1,00	0,00	8,00	0,00	4,00
Wynik ogólny (Wo)	9,16	2,22	2,00	0,00	33,00	3,00	15,00

* Badania własne

Tabela 4. Kryzys w wartościowaniu badanych niewidomych – rozkład wyników przeliczonych

Kryzys w wartościowaniu	Wyniki niskie		Wyniki przeciętne		Wyniki wysokie	
	N	%	N	%	N	%
Trudność uporządkowania systemu wartości w hierarchię (H)	27	32,93	38	46,34	17	20,73
Poczucie zagubienia wartości (Z)	-	-	53	64,63	29	35,37
Dezintegracja wartości (D)	35	42,68	37	45,12	10	12,19
Poczucie nierealizowania wartości (R)	36	43,90	32	39,02	14	17,07
Wynik ogólny (Wo)	39	47,56	33	40,24	10	12,19

* Badania własne

Biorąc pod uwagę wyniki przeliczone (steny) zauważa się, że prawie połowa badanych niewidomych cechuje się niskim nasileniem trudności i konfliktów związanych z wartościowaniem, 40% ujawnia umiarkowane ich nasilenie a prawie czterokrotnie mniej wysokie. Jeśli chodzi o poszczególne skale, to prawie 65% respondentów odznacza się umiarkowanym poczuciem zagubienia wartości, natomiast u pozostałych jest ono wysokie. Trudności uporządkowania indywidualnego systemu wartości w hierarchię są najczęściej odczuwane w stopniu umiarkowanym (46%), co trzecia osoba doświadcza ich w stopniu niskim a co piąta w wysokim. Niemal tyle samo badanych charakteryzuje niska i umiarkowana rozbieżność między wartościami odczuwanymi i uznawanymi oraz motywacja do ich realizacji (odpowiednio: 42,68%; 45,12%), przy znacznie mniejszym udziale osób z wynikami wysokimi. Również w przypadku poczucia niezrealizowania wartości zaznacza się przewaga niskiego i umiarkowanego nasilenia trudności (odpowiednio: 43,90%; 39,02%) w stosunku do nasilenia niskiego (tab. 4).

Tabela 5. Religijność badanych niewidomych a kryzys w wartościowaniu – współczynnik korelacji r-Pearsona

Zmienne	H	Z	D	R	Wo
Zpr	-0,38***	-0,19	-0,34**	-0,08	-0,33**
Pr	-0,32**	-0,23*	-0,31**	-0,06	-0,29**
M	-0,29**	-0,15	-0,34**	-0,05	-0,27*
Dr	-0,41***	-0,24*	-0,35***	-0,20~	-0,39***
K	-0,30**	-0,08	-0,31**	-0,05	-0,25*
Wo	-0,39***	-0,20~	-0,38***	-0,10	-0,35***

~tendencja do istotności statystycznej; *p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001

Nadrzędnym celem opracowania jest przeanalizowanie charakteru relacji pomiędzy religijnością a kryzysem w wartościowaniu osób niewidomych. Aby go zrealizować zastosowano wieloraką, postępującą analizę regresji, którą poprzedzono ustaleniem związków zależnościowych za pomocą współczynnika korelacji r Pearsona. Ustalono, że zachodzą istotne statystycznie powiązania pomiędzy religijnością badanych niewidomych a ich kryzysem w

wartościowaniu. Najsilniejsze związki zależnościowe określono pomiędzy wynikiem ogólnym centralności religijności i doświadczeniem religijnym a wynikiem ogólnym kryzysu w wartościowaniu oraz trudnościami uporządkowania systemu wartości w hierarchię i dezintegracją wartości (tab. 5). Również analiza regresji wykazała, że kryzys w wartościowaniu ma znaczenie dla religijności badanych niewidomych. Równania regresyjne utworzono dla wyniku ogólnego centralności religijności i wszystkich wymiarów treściowych Skali C-15. Poszczególne modele zawierają nieco odmienną kombinację wymiarów zmiennej niezależnej (tab. 6).

Model regresyjny wskaźnika zmiennej zależnej zainteresowanie problematyką religijną u osób niewidomych został utworzony przez trzy wymiary zmiennej niezależnej, które wyjaśniają 17,9% wariancji poznawczej i intelektualnej konfrontacji z treściami religijnymi. Tylko jedno powiązanie jest istotne statystycznie. Największy wkład w stwierdzoną wariancję wnoszą trudności uporządkowania indywidualnego systemu wartości w hierarchię, gdzie rzadsze intelektualne zajmowanie się treściami religijnymi i poszukiwanie wiadomości o tematyce religijnej uzależnione jest od nasilenia tych trudności. Pozostałe powiązania w utworzonym modelu są nieistotne statystycznie i mogą dostarczyć jedynie dodatkowej interpretacji odnoszącej się do zmienności analizowanego wskaźnika centralności religijności. Prawdopodobne jest, że wyższy jego poziom jest kształtowany przez wyższe poczucie nierealizowania wartości. Odwrotną zależność stwierdzono w przypadku doświadczania rozbieżności między wartościami uznawanymi i odczuwanymi oraz w zakresie motywacji do ich realizacji, które mają udział w kształtowaniu rzadszej poznawczej i intelektualnej konfrontacji z treściami religijnymi.

Zbliżone rezultaty otrzymano w obrębie wskaźnika zmiennej zależnej przekonania religijne, gdzie układ wymiarów zmiennej niezależnej, tworzących model regresyjny, wyjaśnia 13,5% jego zmienności, przy czym udział poszczególnych wymiarów kryzysu w wartościowaniu w utworzony model okazuje się nieistotny statystycznie. Prowadzona interpretacja co do ich roli w wyznaczaniu przekonań dotyczących akceptacji treści religijnych i otwartości na różne formy transcendencji ma więc charakter orientacyjny. Badani niewidomi mogą wykazywać tendencję do ujawniania niskiego nasilenia takich przekonań w sytuacji częstszego doświadczania trudności związanych z określeniem wartości naczelnej w systemie lub wystąpienia konfliktu między głównymi wartościami oraz dezintegracji wartości. Podobną rolę pełnią rzadkie doświadczenia związane ze spostrzeganiem zbyt małej mocy regulacyjnej przyjętych wartości.

Wskaźnik zmiennej zależnej modlitwa przejawiany przez badanych niewidomych podlega oddziaływaniu jednego wymiaru zmiennej niezależnej, tj. wymiaru dezintegracja wartości, który powiązany jest z nim na poziomie istotnym statystycznie. Utworzony model regresyjny wyjaśnia 11,8% zmienności podejmowania praktyk religijnych o charakterze modlitewnym. Można stwierdzić, że niskie nasilenie omawianego wymiaru treściowego Skali C-15 uzależnione jest od częstszego przeżywania rozbieżności między wartościami uznawanymi i odczuwanymi oraz w zakresie motywacji do ich realizacji.

Tabela 6. Podsumowanie analizy regresji wielorakiej u badanych niewidomych: wskaźniki zmiennej zależnej – zainteresowania problematyką religijną, przekonania religijne, modlitwa, doświadczenie religijne, kult

Wymiary zmiennej niezależnej	Podsumowanie wskaźnika zmiennej zależnej zainteresowania problematyką religijną (Zpr) R=0,4239 R ² =0,179 cR ² =0,148 F(3,78)=5,70 p<0,001		
	β	t(78)	p
Trudność uporządkowania systemu wartości w hierarchię (H)	-0,37	-2,49	0,015*
Poczucie nierealizowania wartości (R)	0,17	1,45	0,152
Dezintegracja wartości (D)	-0,16	-1,14	0,256

Wymiary zmiennej niezależnej	Podsumowanie wskaźnika zmiennej zależnej przekonania religijne (Pr) R=0,371 R ² =0,138 cR ² =0,104 F(3,78)=4,15 p<0,009		
	β	t(78)	p
Trudność uporządkowania systemu wartości w hierarchię (H)	-0,27	-1,78	0,079
Dezintegracja wartości (D)	-0,19	-1,38	0,170
Poczucie nierealizowania wartości (R)	0,16	1,29	0,199
Wymiary zmiennej niezależnej	Podsumowanie wskaźnika zmiennej zależnej modlitwa (M) R=0,343 R ² =0,118 cR ² =0,107 F(1,80)=10,70 p<0,002		
	β	t(80)	p
Dezintegracja wartości (D)	-0,34	-3,27	0,002*
Wymiary zmiennej niezależnej	Podsumowanie wskaźnika zmiennej zależnej doświadczenie religijne (Dr) R=0,411 R ² =0,169 cR ² =0,159 F(1,80)=16,30 p<0,001		
	β	t(80)	p
Trudność uporządkowania systemu wartości w hierarchię (H)	-0,41	-4,04	0,001*
Wymiary zmiennej niezależnej	Podsumowanie wskaźnika zmiennej zależnej kult (K) R= 0,386 R ² =0,149 cR ² =0,104 F(4,77)=3,36 p<0,0137		
	β	t(77)	p
Dezintegracja wartości (D)	-0,24	-1,68	0,096
Trudność uporządkowania systemu wartości w hierarchię (H)	-0,31	-1,89	0,061~
Poczucie zagubienia wartości (Z)	0,16	1,20	0,232
Poczucie nierealizowania wartości (R)	0,13	1,08	0,282
Wymiary zmiennej niezależnej	Podsumowanie zmiennej zależnej Wynik ogólny (Wo) R=0,411 R ² =0,169 cR ² =0,148 F(2,79)=8,05 p<0,001		
	β	t(79)	p
Dezintegracja wartości (D)	-0,26	-2,13	0,036*
Trudność uporządkowania systemu wartości w hierarchię (H)	-0,20	-1,65	0,103

~zbliżone do istotności statystycznej; *istotne statystycznie

W ustalaniu zmienności wskaźnika zmiennej zależnej doświadczenie religijne, podobnie jak w przypadku poprzedniego wskaźnika centralności religijności, zaznaczył się istotny statystycznie związek zależnościowy uwzględniający tylko jeden wymiar zmiennej niezależnej. Jest nim trudność uporządkowania systemu wartości w hierarchię. Wymiar ten, tworząc model regresyjny z przekonaniem o istnieniu transcendentnego świata znaczeń i o obecności tej transcendencji w osobistym doświadczeniu badanych, wyjaśnia 16,9% jego zmienności. Rzadkie przeżywanie religijności jako aktywnej rzeczywistości i elementu ludzkiego doświadczenia charakteryzuje tych respondentów, którzy w większym zakresie ujawniają trudności uporządkowania indywidualnego systemu wartości w hierarchię.

Równanie regresyjne ustalone w obrębie wskaźnika zmiennej zależnej kult zawiera wszystkie wymiary kryzysu w wartościowaniu, przy czym tylko jeden z nich jest powiązany, ale na poziomie zbliżonym do istotności statystycznej, z analizowanym wymiarem treściowym Skali C-15. Wymiary te wyjaśniają 14,9% zmienności uczestnictwa w rytuałach i wspólnotowych formach kultu. Największy wkład w stwierdzoną wariancję wnoszą trudności związane z określeniem wartości naczelnej w systemie lub wystąpienie konfliktu między głównymi

wartościami, których wyższe nasilenie kształtuje rzadsze uczestnictwo w praktykach religijnych o charakterze sformalizowanym. Prawdopodobnie podobną rolę pełni wyższe nasilenie dezintegracji wartości. Należy także wskazać na przypuszczalny wkład częstszego spostrzegania zbyt małej mocy regulacyjnej przyjętych wartości oraz odczuwania zagubienia wartości, odchodzenia od nich i utraty ich znaczenia, w wyjaśnianiu mniej intensywnego uczestnictwa w rytuałach i wspólnotowych formach kultu.

Model regresyjny zmiennej zależnej Wynik ogólny został utworzony przez następujące wymiary kryzysu w wartościowaniu: dezintegracja wartości, trudność uporządkowania systemu wartości w hierarchię. Wymiary zmiennej niezależnej wchodzące w skład modelu wyjaśniają 16,9% wariacji zaangażowania religijnego i traktowania sfery transcendentnej jako wiodącej i centralnej w życiu, przy czym tylko pierwszy z nich wykazuje zależność na poziomie istotnym statystycznie. Można stwierdzić, że niższe nasilenie zachowań religijnych ujmowanych w ramach koncepcji centralności religijności uzależnione jest od częstszego doświadczania rozbieżności między wartościami uznawanymi i odczuwanymi oraz w zakresie motywacji do ich realizacji. Udział drugiego wymiaru wchodzącego w skład tego modelu trzeba uznać jedynie za potencjalny, gdyż nie stwierdzono powiązania na poziomie istotnym statystycznie. Świadomość tego faktu pozwala więc ostrożnie wnioskować o możliwym wkładzie nasilonych trudności uporządkowania indywidualnego systemu wartości w hierarchię w kształtowanie słabszego zaangażowania religijnego i traktowania sfery transcendentnej jako wiodącej i centralnej w życiu.

Dyskusja

Celem badań było przeanalizowanie charakteru relacji pomiędzy religijnością a kryzysem w wartościowaniu osób niewidomych. Analiza materiału empirycznego pozwoliła ustosunkować się do sformułowanych problemów.

Uzyskane wyniki wskazują, że religijność badanych niewidomych w największym zakresie kształtowana jest przez ich przekonania religijne. Stosunkowo dużo uwagi przywiązują również do praktyk religijnych o charakterze osobistym (modlitwa) oraz uczestnictwa w rytuałach i wspólnotowych formach kultu. W nieco mniejszym zakresie ujawniają zainteresowania problematyką religijną a w najmniejszym przeżywają religijność jako aktywną rzeczywistość i element ludzkiego doświadczenia. Znaczącą rolę religijności w życiu respondentów niewidomych potwierdza także rozkład wyników przeliczonych. Wprawdzie u ponad połowy badanych religijność zajmuje podporządkowaną pozycję w systemie konstruktów osobistych, ale około 40% cechuje się nadrzędną pozycję religijności w systemie konstruktów osobistych. Aż 2/3 respondentów posiada silne przekonania dotyczące istnienia rzeczywistości nadprzyrodzonej, a ponad połowa cechuje się wysoką ważnością podejmowania praktyk religijnych o charakterze modlitewnym oraz silnym wspólnotowym zakorzenieniem religijności i uczestnictwem w praktykach religijnych o charakterze sformalizowanym. U ponad połowy badanych stwierdzono umiarkowane zainteresowania problematyką religijną a nieco mniej odznacza się umiarkowaną intensywnością przeżywania religijności jako aktywnej rzeczywistości i elementu ludzkiego doświadczenia. Uzyskane wyniki znajdują potwierdzenie we wcześniejszych pracach, w których ustalono, że religijność ma istotne znaczenie dla respondentów z niepełnosprawnością ruchową. K.M. Chlan, K. Zebrecki, L.C. Vogel²² ustalili, że jest ona bardzo ważna i ważna dla około 50% respondentów z uszkodzeniem rdzenia kręgowego, natomiast z badań W. Janochy²³ wynika, że 32% badanych z niepełnosprawnością ruchową praktykuje we wszystkie niedziele i dni powszednie, a 31% czyni to wyłącznie w niedziele. J.D. Campbell, D.P. Yoon i B.

²² K. M. Chlan, K. Zebrecki, L. C. Vogel, *Spirituality and life satisfaction in adults with pediatric-onset spinal cord injury*, "Spinal Cord" 2011, vol. 49, p. 373.

²³ W. Janocha, *Poczucie sensu życia osób z niepełnosprawnością*, Wyd. Jedność, Kielce 2008, s. 15.

Johnstone²⁴ zauważyli, że prawie 2/3 respondentów (m.in. osoby po udarach mózgu, z nowotworami, uszkodzeniem rdzenia kręgowego) wskazało na istotne umocnienie swojej wiary w różnych sytuacjach życiowych.

Przeprowadzona eksploracja ujawniła, że największy udział w kształtowaniu kryzysu w wartościowaniu badanych niewidomych mają trudności uporządkowania indywidualnego systemu wartości w hierarchię. Respondenci stosunkowo wyraźnie doświadczają nierealizowania wartości, a w mniejszym zakresie mają poczucie dezintegracji wartości czy też zagubienia wartości. Na podstawie rozkładu wyników przeliczonych zauważa się, że prawie połowa badanych cechuje się niskim nasileniem trudności i konfliktów związanych z wartościowaniem, ale aż 40% ujawnia nasilenie umiarkowane. Około 65% respondentów odznacza się umiarkowanym poczuciem zagubienia wartości, a 46% odczuwa w umiarkowanym stopniu trudności uporządkowania indywidualnego systemu wartości w hierarchię. Niemal tyle samo badanych charakteryzuje niskie i umiarkowane nasilenie dezintegracji wartości (odpowiednio: 42,68%; 45,12%) oraz niskie i umiarkowane natężenie poczucia niezrealizowania wartości (odpowiednio: 43,90%; 39,02%). Można zatem wnioskować, że u części respondentów występuje kryzys w wartościowaniu o umiarkowanym nasileniu, co wskazuje na potrzebę skorzystania z profesjonalnego wsparcia. Działania podejmowane przez terapeutów, psychologów powinny być ukierunkowane na zapewnienie osobom niewidomym pomocy, uwzględniającej zróżnicowane ich potrzeby. Za istotne jej elementy należy uznać m.in. kształtowanie dążenia do wybranych celów, pozytywne przepracowanie doświadczeń życiowych, wzrost dobrostanu psychicznego.

Podsumowanie

Podsumowując wyniki analizy regresji należy stwierdzić, że hipoteza zakładająca istnienie istotnej negatywnej zależności pomiędzy religijnością a kryzysem w wartościowaniu badanych niewidomych zyskała potwierdzenie. Ustalono, że trudności uporządkowania indywidualnego systemu wartości w hierarchię sprzyjają rzadszej poznawczej i intelektualnej konfrontacji z treściami religijnymi, słabszemu przeżywaniu religijności jako aktywnej rzeczywistości i elementu ludzkiego doświadczenia oraz mniej intensywnemu uczestnictwu w praktykach religijnych o charakterze sformalizowanym. Ujawniony układ zależności między zmiennymi wpisuje się w nurt badań J. Śliwaka, B. Zarzyckiej i R. Rak²⁵, którzy zauważyli, że trudności uporządkowania systemu wartości w hierarchię powiązane są ujemnie z jedną z relacji religijnych, a mianowicie współhumanitarnością, oznaczającą ukierunkowanie na Boga poprzez ukierunkowanie na człowieka. Z badań wynika także, że dezintegracja wartości współwystępuje z rzadszym podejmowaniem praktyk religijnych o charakterze osobistym (modlitwa) oraz słabszym zaangażowaniem religijnym i traktowaniem sfery transcendentnej jako wiodącej i centralnej w życiu. Prawidłowości te korespondują z doniesieniami J. Śliwaka, B. Zarzyckiej i R. Rak²⁶, wskazującymi na istnienie negatywnych powiązań pomiędzy brakiem lub niekonsekwentnym realizowaniem swych dążeń i pragnień a takimi relacjami religijnymi, jak: zależność (człowiek odczuwa potrzebę pomocy Bożej, koniecznej dla jego istnienia), autonomia (odpowiedzialność człowieka wyrasta poprzez jego uniezależnienie się od Boga), identyfikacja – (identyfikacja z Jezusem Chrystusem jako idealnym człowiekiem i wzorem), współhumanitarność (Bóg jest dostrzegany i odnajdywany w ludziach), norma etyczna (Bóg jest dostrzegany jako norma absolutna), centralność religii (miejsce przekonań religijnych w codziennym życiu badanego)²⁷.

²⁴ J. D. Campbell, J.P. Yoon, B. Johnstone, *Determining relationships between physical health and spiritual experience, religious practices and congregational support in a heterogeneous medical sample*, "Journal of Religion and Health" 2010, vol, 49, p. 11.

²⁵ J. Śliwak, B. Zarzycka, R. Rak, *Kryzys w wartościowaniu...*, s. 79.

²⁶ *Ibidem*, s. 80-81.

²⁷ *Ibidem*, s. 78.

Zrealizowany projekt badawczy wskazuje na konieczność analizowania funkcjonowania osób niewidomych w szerokim kontekście, akcentującym holistyczne podejście do człowieka, w którym ważną rolę pełni wymiar religijny. Wiara w istnienie Boga, który przychodzi z pomocą osobie dotkniętej niepełnosprawnością, często pozbawionej perspektyw na przyszłość, może mieć kluczowe znaczenie dla odnalezienia sensu życia i nadziei, co tym samym wskazuje na jej terapeutyczną funkcję. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że religijność jest istotnym czynnikiem motywującym do osiągnięcia celów zakładanych przez rehabilitację, wiąże się z przekonaniami, nadzieją i umiejętnością wykraczania poza bezpośrednie doświadczenia²⁸.

Streszczenie:

Celem opracowania jest przeanalizowanie charakteru relacji pomiędzy religijnością a kryzysem w wartościowaniu osób niewidomych. Badaniami objęto 82 respondentów w wieku 18-72 lata. Zastosowano Skalę Centralności Religijności (C-15) S. Hubera oraz Kwestionariusz do Badania Kryzysu w Wartościowaniu (KKW) P. Olesia. Z eksploracji wynika, że religijność badanych niewidomych w największym zakresie kształtowana jest przez ich przekonania religijne a następnie praktyki religijne o charakterze osobistym oraz uczestnictwo w rytuałach i wspólnotowych formach kultu. U ponad połowy respondentów religijność zajmuje podporządkowaną pozycję w systemie konstruktów osobistych, podczas gdy u 40% jej rola jest nadrzędna. W przypadku kryzysu w wartościowaniu zaznaczyła się znacząca rola trudności uporządkowania indywidualnego systemu wartości w hierarchię oraz nierealizowania i dezintegracji wartości. Niemal połowa badanych cechuje się niskim nasileniem trudności w wartościowaniu a 40% ujawnia nasilenie umiarkowane. Hipoteza zakładająca istnienie istotnej negatywnej zależności pomiędzy religijnością a kryzysem w wartościowaniu zyskała potwierdzenie.

Słowa kluczowe: religijność, kryzys w wartościowaniu, osoby niewidome

Summary:

Religiosity of the blind and crisis in valuing

The aim of the study is to analyze the nature of the relationship between religiosity and the crisis in the evaluation of blind people. The research covered 82 respondents aged 18-72. The Centrality of Religiosity Scale (C-15) by S. Huber and the Questionnaire for the Study of the Crisis in Valuing (KKW) by P. Oleś were used. The research shows that the religiosity of the respondents is shaped to the greatest extent by their religious beliefs, followed by personal religious practices and participation in rituals and community forms of worship. For more than half of the respondents, religiosity occupies a subordinate position in the system of personal constructs, while for 40% its role is superior. In the case of a crisis in valuing, a significant role was played by the difficulty of organizing the individual system of values into a hierarchy and the failure to implement and disintegrate values. Almost half of the respondents are characterized by low intensity of difficulties in valuing, and 40% reveal moderate intensity. The hypothesis assuming the existence of a significant negative relationship between religiosity and the crisis in valuing has been confirmed.

Key words: religiosity, crisis in valuing, blind people

Bibliografia:

Brennan M., MacMillan T., *Spirituality, religiousness and achievement of vision rehabilitation goals among middle-age and older adults*, "Journal of Religion, Spirituality & Aging" 2008, vol. 20(4), p. 267-287.

Buksik D., *Religijność a kryzys w wartościowaniu*, [w:] *Osobowość i religia*, H. Gasiul, E. Wrocławska-Warchała (red.), Wyd. UKSW, Warszawa 2009, s. 437-458.

²⁸ M. Brennan, T. MacMillan, *Spirituality, religiousness and achievement of vision rehabilitation goals among middle-age and older adults*, "Journal of Religion, Spirituality & Aging" 2008, vol. 20(4), p. 282.

Campbell J. D., Yoon J. P., Johnstone B., *Determining relationships between physical health and spiritual experience, religious practices and congregational support in a heterogeneous medical sample*, "Journal of Religion and Health" 2010, vol. 49, p. 3-17.

Chlan K. M., Zebracki K., Vogel L. C., *Spirituality and life satisfaction in adults with pediatric-onset spinal cord injury*, "Spinal Cord" 2011, vol. 49, p. 371-375.

Głaz S., *Osobowość i religijność kobiet w kontekście ich doświadczenia osobistego i społecznego*, Wyd. Akademii Ignatianum, Kraków 2020.

Janocha W., *Poczucie sensu życia osób z niepełnosprawnością*, Wyd. Jedność, Kielce 2008.

Krok D., *Religia a funkcjonowanie osobowości człowieka. Studium psychologiczne*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego”, 2005, nr 25, s. 87-112.

Krok D., *Religijność a jakość życia w perspektywie mediatorów psychospołecznych*, Wyd. UO, Opole 2009.

Oleś P., *Kwestionariusz do Badania Kryzysu w wartościowaniu. Podręcznik*, Pracownia Testów Psychologicznych, Warszawa 1989.

Ostrowska K., *Wokół rozwoju osobowości i systemu wartości*, Wyd. CMPPP, Warszawa 1998.

Szabała B., *Religijność osób z niepełnosprawnością wzrokową. Struktura i uwarunkowania*, Wyd. UMCS, Lublin 2017.

Śliwak J., Zarzycka B., Rak R., *Kryzys w wartościowaniu a religijność*, „Czasopismo Psychologiczne” 2011, nr 17(1), s. 75-86.

Zarzycka B., *Polska adaptacja Skali Centralności Religijności S. Hubera*, [w:] M. Jarosz (red.), *Psychologiczny pomiar religijności*, Wyd. KUL, Lublin 2011, s. 231-236.

Zarzycka B., Tychmanowicz A., *Wiara i siła. Religijność w procesach koherencji*, Wyd. UMCS, Lublin 2015.

Katedra Psychopedagogiki Specjalnej i Socjopedagogiki Specjalnej
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
ORCID – 0000-002-1154-4690